

University of Groningen

De koningin is aan zet

Stapel, Diederik A.

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2001

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Stapel, D. A. (2001). *De koningin is aan zet: waarom de alledaagse precisie van de sociale psychologie haar majesteitelijk maakt*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Oratie

De koningin is aan zet

Over de sociale psychologische methode als precieze bestudering van het alledaagse

Diederik A. Stapel

11 september 2001

Geachte aanwezigen,

11 september. Vandaag is het de elfde september van het jaar 2001. In 1956 was het ook 11 september. En, velen van U zullen het zich niet meer kunnen herinneren, maar in 1956 was 11 september een zonnige, aangenaam warme dag. Althans, in Boston, in de Verenigde Staten. De zon scheen, de vogels floten, kinderen speelden op straat en de airco's ronkten op volle toeren. Op 11 september 1956 scheen de zon in Boston en ergens, niet ver van Harvard University en MIT, in een keurig zaaltje, tussen wat stoelen en tafels, werd de cognitieve psychologie geboren. Niet luidkeels huilend en schreeuwend, maar vriendelijk kirrend en met een minzaam glimlachje maakte zij haar entree.

Ik ben dan ook zeer verheugd dat ik U vandaag, op de dag af 45 jaar na de geboorte van de cognitieve psychologie, als Hoogleraar Cognitieve Sociale Psychologie mag toespreken. Dat kan geen toeval zijn.

Wat gebeurde er in Boston op 11 september 1956? Scheen de zon? Ik weet het niet, maar ik hoop het wel, want het is zo mooi romantisch. Zon tijdens een geboorte.

11 september 1956 was de tweede dag van het symposium over "Informatie Theorie" dat georganiseerd was door MIT, het Massachusetts Institute of Technology op 10, 11 en 12 september. Het symposium was multidisciplinair en werd bijgewoond door filosofen, wiskundigen, communicatiewetenschappers, gedragswetenschappers, en sociale wetenschappers. De tweede dag van dit symposium, 11 september, stond in het teken van drie onderzoekspresentaties, die tot de dag van vandaag worden beschouwd als de hoekstenen van de cognitieve revolutie. De eerste paper dat die dag gepresenteerd werd kwam van de hand van Herbert Simon, ging over de Logic Theory Machine, en was de eerste demonstratie van een door een rekenmachine, zeg maar computer, uitgevoerde

bewijsvoering van een logisch theorema. Later, in 1978, won Herbert Simon de Nobelprijs voor economie voor het toepassen van psychologische ideeën over de beperkte geheugen- en verwerkingscapaciteit in het begrijpen en voorspellen van economische beslissingen. Dit maakt hem de eerste en de enige die de Nobelprijs won op basis van een basaal, cognitief psychologisch idee.

De tweede paper dat op de tweede dag van het Informatie Theorie symposium werd gepresenteerd kwam van een jonge, enthousiaste psycholinguïst, Noam Chomsky, en was getiteld “Three models of language.” In deze paper veegde Chomsky effectief de vloer aan met behavioristische taaltheorieën. Het behaviorisme, zo stelde Chomsky, kan niet goed over weg met de complexe en creatieve aspecten van taal. Taal is te complex om elegant te kunnen worden beschreven in termen van eenvoudige belonen-straffen sequenties. En taal is te creatief (ik maak nu een zin die waarschijnlijk nog nooit eerder is gemaakt punt). Taal is te creatief om effectief beschreven te kunnen worden in termen van combinaties van bestaande stimuli, in termen van louter reacties op de stimuli die er al zijn tijdens het spreken. Noam Chomsky zorgde met zijn paper en zijn alternatief, zijn theorie over generatieve grammatica, voor een onderzoeksexplosie onder linguïsten en taalkundigen die tot de dag van vandaag nog steeds niet tot bedaren is gekomen.

En toen was er koffie. En koek. En werd er enthousiast nagepraat over Simons denkende computers en over Chomsky’s aanval op het behaviorisme. Dat wil zeggen, zo stel ik me dat voor ...

Na de koffie was het tijd voor de derde onderzoekspresentatie. De beurt was aan George Miller. Miller sprak over het magische getal “7 plus of minus 2” en de beperkte capaciteit van ons korte termijn geheugen. Ons geheugen is beperkt. Ons korte termijn geheugen is een goede maar beperkte jongleur. We kunnen hoogstens 7 ballen of 7 kegels, 7 appels of 7 gezichten of stimuli tegelijkertijd in ons geheugen houden. Meer kan, maar dan moeten we de zaken opdelen. Het is moeilijk om de cijferreeks 1 1 9 1 9 5 6 5 5 1 9 4 5 6 9 1 9 1 5 6 te moeten onthouden, maar als ik U zeg dat het hier gaat om drie data die een belangrijke nieuwe tijd inluiden, 11-9-1956, het begin van de cognitieve revolutie, 5-5-1945, het einde van de Tweede Wereld Oorlog, en 6-9-1956, de trouwdag

van mijn ouders, dan wordt onthouden een stuk makkelijker. Toch? Nu vergeet U het nooit meer.

Tezamen gaven de presentaties van Simon, Chomsky, en Miller het startschot voor een nieuw perspectief op de wereld in het algemeen en de menselijke psyche in het bijzonder. Was psychologie voor die tijd een behavioristische gedragswetenschap die wars was van niet direct zichtbare mentale constructen en variabelen als geheugen, motivaties, en kennis; was het voor het MIT symposium gebruikelijk om zichtbaar *gedrag* te observeren en vervolgens te verklaren in termen van leren, conditioneren, en stimulus-respons ketens; nu werd met grote, ferme stappen de weg ingeslagen naar de bestudering van de psychologie van het *mentale* leven. Met Simons denkende computer, met Chomsky's aanval op het behaviorisme, en met Millers essay over beperkte geheugencapaciteit en de "chunking" strategieën waarmee men daar functioneel mee om kan gaan ging het roer driemaal om en was de cognitieve revolutie geboren. Op 11 september 1956.

Deze cognitieve revolutie betekende dat het onderzoek in de menswetenschappen van metafoor, van mensbeeld veranderde. Vandaagdedag is de mens niet meer louter een reactievat dat niet *meer* kan dan reageren op externe stimuli. Nee, sinds de cognitieve revolutie is de mens een informatieverwerker, een intelligente computer, een transformator die informatie verandert tot kennis, die in de sociale werkelijkheid stimuli selecteert, encodeert, interpreteert, kennis opslaat in het geheugen, gaten in het geheugen opvult, reconstrueert, kennis weer terughaalt en op basis van die opgedane kennis nieuwe, ambigue situaties en onduidelijke gebeurtenissen van betekenis voorziet. Informatie, geheugen, verwerkingscapaciteit, transformatiemechanismen: het zijn mentalistische termen die voor 1956 uit den boze waren, maar die vandaag de dag tot de kern van de menswetenschappen horen. Sinds 1956 is het dominante mensbeeld in de psychologie cognitief: het hedendaagse onderzoek in de menswetenschappen probeert de determinanten en gevolgen te ontraadselen van de manieren waarop wij allerhande informatie verwerken, verdraaien en vergeten.

Met de cognitieve revolutie konden hele volksstammen filosofen, antropologen, sociologen, linguïsten, neurowetenschappers en psychologen het juk van het

behaviorisme van zich afwerpen; zich vol enthousiasme storten op geheel nieuwe vragen en nieuwe antwoorden. Een nieuwe lente, een nieuw mensbeeld, een nieuw geluid!

Nieuwe ideeën, nieuwe kansen!

En de sociaal psychologen?

De sociaal psychologen waren vertederd door het jeugdig enthousiasme van de jonge cognitivisten en keken elkaar glimlachend aan. Immers, de sociale psychologie is per definitie cognitief. De sociale psychologie ziet de mens van nature als een verwerker en transformator van informatie. De sociale psychologie bestudeert de wijze waarop de gedachten, de gevoelens en het gedrag van een individu worden beïnvloed door de aanwezigheid van anderen. Deze aanwezigheid kan werkelijk of imaginair zijn.

Dus, de sociale psychologie meent iets te kunnen zeggen over de manier waarop mijn gevoelens, gedachten en gedrag worden beïnvloed door het feit dat U hier zit, maar ook door het feit dat ik er de afgelopen weken steeds aan moest denken dat U hier *zou* zitten. Dat wil zeggen, U beïnvloedt mij *in vivo* maar ook *in vitro*. U bent hier, maar ik had (en heb) ook verwachtingen, vooroordelen, opinies over Uw aanwezigheid. Wat ik voel, denk en doe is een functie van mijn beeld van deze gebeurtenis.

De sociale psychologie zoekt het antwoord op de vraag “wat is de essentie van de het sociale wezen?” in subjectiviteit. Wij zien de sociale werkelijkheid niet zoals zij is, maar zoals we haar *willen* en *kunnen* zien. Onze wensen *kleuren* de werkelijkheid (Ik onthoud liever het gezicht van de enkeling in de zaal die mij glimlachend en begripvol toeknikt dan dat van hen die mij ongeduldig fronsend aanstaren). Onze vaardigheden *beperken* de werkelijkheid (Mijn gezichtsveld en geheugencapaciteit zijn beperkt. Ik kan niet anders, ook al zou ik dat willen). Wat wij zien is afhankelijk van ons perspectief. Letterlijk betekent dat dat anderen kleiner lijken als je zelf heel groot bent, of wat hoger staat (...). Figuurlijk betekent het dat opvoeding, afkomst, stereotypen, attitudes, verwachtingen, en vooroordelen beïnvloeden hoe je de sociale werkelijkheid ziet. Daarom krijgt *Achmed Jatal* 10 jaar cel, terwijl *Johan Schoonhoven* voor hetzelfde misdrijf 5 jaar krijgt. Wat je ziet ben jezelf. Je achtergrond, je trauma's, je vooroordelen bepalen de breedte en de kleur van je blik op de wijde wereld.

Met deze nadruk op subjectiviteit en perspectief is de sociale psychologie van nature cognitief. Het gaat in de sociale psychologie immers om de rol van mentale constructen in het ontstaan van gevoelens, gedachten en gedrag. De cognitieve revolutie betekende voor de sociale psychologie daarom ook niet zozeer de introductie van een nieuw mensbeeld en nieuwe onderzoeksvragen. In de sociale psychologie was altijd al plaats voor cognitivistische begrippen als geheugen, motivatie, attitudes en stereotypen, zelfs tijdens de hoogtijdagen van het behaviorisme.

De cognitieve revolutie bracht de sociale psychologie niet een nieuw *mensbeeld*, maar een nieuwe *methodologie*. Met de cognitieve revolutie konden sociaal psychologen hetzelfde blijven doen wat ze altijd al deden, maar beter. De cognitieve revolutie bracht oude wijn, maar ook nieuwe zakken. Met de cognitieve psychologie en de computer kreeg de sociale psychologie toegang tot methoden en technieken die lang gekoesterde, met het blote oog onzichtbare, constructen en processen nauwgezet in kaart brachten. De afgelopen decennia hebben talloze combinaties van geheugentaken, categorisatietaken, *processtracing*methoden, beoordelingsinstructies en nauwkeurig gemeten reactietijden geleid tot ideeën van het sociale geheugen, informatiespreidingstheorieën, gefaseerde indruksvormingsmodellen, en concrete hypothesen over de cognitieve structuur van belangrijke sociaal psychologische concepten als het zelf, intieme relaties, emoties, attitudes, stereotypen en vooroordelen.

De cognitieve revolutie bracht de sociale psychologie dus verfijning en precisie. De experimentele methode die was ontwikkeld tijdens het behaviorisme kon na de cognitieve revolutie worden uitgebreid met een gereedschapskist voor het in kaart brengen van ons mentale leven. We beantwoorden alledaagse vragen, doen experimenten, gebruiken cognitieve methoden.

Vandaagdedag kent elke sociaal psycholoog de inhoud van deze gereedschapskist en weet hij of zij wanneer welk gereedschap het beste past bij welke vraagstelling. Een van de belangrijkste verdiensten van de cognitieve revolutie voor de sociale psychologie is dat er een consensus is ontstaan over methoden en resultaten. Terwijl in andere sociale wetenschappen vaak geruzied wordt over welk methode het beste past bij welke vraag, is dit in de sociale psychologie een non-issue. Andere sociale wetenschappen worden

bevolkt door een fanatieke leden van onderzoeksscholen met elk hun eigen onderzoeksreligie (“zo moet het en niet anders” zegt de etnograaf, zegt de deconstructivist, de reflexieve modernist, en de interpretivist, “zo is het en niet anders”, zeg de structureel functionalist, zegt de netwerkadept, en de rationeel keuzist). In de sociale psychologie heerst consensus over methodologie. Sociaal psychologen weten wanneer representativiteit er toe doet (bij beschrijvend survey onderzoek) en wanneer het minder belangrijk is (bij experimenteel onderzoek). Wij kennen de spanning tussen theorieën toetsen en praktische problemen oplossen, maar wij gaan niet rollend en schreeuwend over straat. Sociaal psychologen toetsen en vergelijken theorieën, wij maken geen ruzie over methodologieën.

De sociale psychologie is een cognitieve wetenschap en traceert de mentale processen die een rol spelen in ons sociale leven met zoveel mogelijk precisie. Dat neemt echter niet weg dat de *fenomenen* die de sociale psychologie bestudeert alledaags gewoon zijn. De sociale psychologie bestudeert relaties en opinies, stereotypen en attitudes, gevoelens en emoties. De sociale psychologie onderzoekt wat wij voelen, denken en doen in het gezelschap van anderen, groepen en grote massa's. De sociale psychologie gaat over hoe wij anderen zien, hoe wij onszelf zien en hoe dat zien ons denken en doen beïnvloedt. De sociale psychologie is een psychologie van de straat. En hoewel een dergelijk perspectief meestal geassocieerd wordt met onwetenschappelijkheid, met journalistiek, met etnografie en kwalitatief of participerend onderzoek, bestudeert de sociale psychologie het alledaagse met een oog voor precisie en toetsbaarheid. De sociaal psycholoog maakt van de straat een experimenteel laboratorium.

Het is de koppeling tussen het alledaagse en het precieze die de sociale psychologie een bijzondere en belangrijke plaats geeft in wetenschapsland. De sociale psychologie combineert aandacht voor het leven van alledag met meer dan een *zweem* van wetenschappelijkheid. Geen holle frasen of deconstructivistische analyses, maar toetsbare precisie en empirie. Goed beschouwd bewandelt de sociale psychologie dus de gulden (of moet ik zeggen euro?), de gulden middenweg met haar combinatie van aan de ene kant aandacht voor echte, belangrijke problemen, zoals in de andere sociale- en gedragswetenschappen, en aan de andere kant een methodiek die hoort bij de precieze

analyses van de natuur- of cognitiewetenschappen. De alledaagse precisie of precieze alledaagsheid van de sociale psychologie maakt dat andere wetenschapsvelden, waar een dergelijke precisie danwel alledaagsheid niet vanzelfsprekend is, graag leentje-buur spelen bij de sociale psychologie.

Een kijkje in recente tekstboeken voor economie, sociologie, bedrijfskunde en organisatieler laat bijvoorbeeld zien dat moderne sociologen en economen graag en met hartelust verwijzen naar sociaal psychologisch onderzoek naar de gevolgen van onze beperkte geheugencapaciteit voor beoordelingen en beslissingen, waaruit blijkt dat mensen vaak, maar niet altijd rationeel handelen. Zo levert de sociale psychologie de empirische toetsing van het micromensbeeld dat de basis vormt voor macroanalyses van markten, organisaties en instituties. Ze levert precisie voor alledaagse, grootschalige maatschappijanalyses.

Aan de andere kant worden sociaal psychologische fenomenen vaak gebruikt als alibi voor het doen van zeer precies en kleinschalig onderzoek. Zeer gedetailleerd, microscopisch onderzoek naar het geheugen, de hersenen, het zenuwstelsel is belangrijk, zo stelt men dan, omdat zulk onderzoek ons inzicht kan geven in het ontstaan en de structuur van emoties en cognities, van ons voelen en denken, ons doen en laten.

Met andere woorden en kort en goed: In het hart van het land der menswetenschappen woont de sociale psychologie. En dit, mijne dames en heren, maakt de sociale psychologie de koningin van dat wetenschapsland. Met in haar ene hand een scheermes (als symbool voor de precisie waarmee zij theoretische, retorische wildgroei wegsnijdt) en in haar andere hand een fototoestel (als symbool voor haar aandacht voor het alledaagse) vormt zij de perfecte liaison manager, de ideale mediator tussen de maatschappij- en de gedragswetenschappen. Sociale. Psychologie.

De natuurkunde mag zichzelf dan tot koning hebben gekroond, de sociale psychologie is de koningin.

U glimlacht. U schrikt. “Hij slaat door!”, “Die man is gek!” Ik *zie* het U denken. Ik *zie* U denken “waar haalt ie het vandaan!” (Ik ben psycholoog, dan *zie* je dat soort dingen). En ik geef toe, het is een beetje overdreven. Een beetje egocentrisch en solipsistisch ook: Ik doe sociale psychologie, wat ik doe is belangrijk, wat ik doe is het

belangrijkste dat er is. Ergo, ik ben heel belangrijk. Als dat uw indruk is, bied ik U mijn excuses aan. Sorry.

Het is slechts een poging tot plaatsbepaling. Ik probeer U te verwittigen van de unieke, belangrijke plaats die de sociale psychologie inneemt in de menswetenschappen. Daarbij wil ik wel aantekenen dat het spelen van de koninklijke rol, van het vinden van het ideale evenwicht tussen alledaagsheid en precisie niet altijd vanzelf gaat. Teveel oog voor het alledaagse en realiteitszin gaat soms ten koste van precisie. Een bovenmatige obsessie met methodologische precisie kan leiden tot koele kunstmatigheid.

“Sociale psychologie als koningin? Kom nou, de sociale psychologie is een verzameling grappige laboratoriumfenomenen die niets te maken hebben met de realiteit. Ja, als je mensen op de computer met een onherkenbaar snelle flits een plaatje van een zwart iemand laat zien, zijn ze vervolgens sneller met het herkennen van *negatieve* woorden, terwijl als je een plaatje flitst van een witte persoon, ze sneller *positieve* woorden herkennen. Dat is mooi en wijst op de automaticiteit van stereotypering, maar wat zegt het over stereotypering in het alledaagse leven, over echte mensen op straat, in plaats van gestileerde computerflitsen in een laboratoriumruimte?”

Er valt iets voor te zeggen, voor de kritiek dat de moderne sociale psychologie kunstmatig is. Met de cognitieve revolutie kregen sociaal psychologen eindelijk het gereedschap in handen om hun ideeën over de rol van sociale cognities in ons dagelijks functioneren empirisch en met precisie te toetsen. Deze methodologische revolutie was echter zo'n succes dat methodologie --en niet theorie-- steeds vaker de boventoon is gaan voeren in sociaal psychologisch onderzoek: Sociaal psychologisch onderzoek is dan vooral *toegepast cognitief* onderzoek: Heeft de cognitieve psychologie een geheugenmodel? Wij passen het toe op gedrag. Is er in de cognitieve psychologie een methode om aandacht of cognitieve activatie of inhibitie te meten? Wij kijken hoe dat werkt met personen. Savings relearning, spreading activation, Stroop, cued recall, retrieval-induced forgetting. In het beste geval leidt toegepast cognitief onderzoek tot nieuwe inzichten over cognitie.

Idealiter laat toegepast cognitief onderzoek zien dat sociale cognitie *anders* is dan gewone cognitie, dat mentale processen anders zijn als wanneer ze gaan over mensen in

plaats van dingen. Mensen zijn geen jampotten. Mensen zijn complex, mensen zijn zich vaak bewust van de indrukken die anderen van hen vormen, mensen beïnvloeden intentioneel hun omgeving, en het is moeilijk om te bepalen in hoeverre mensen een accurate indruk van elkaar vormen. In het beste geval laat sociaal cognitief onderzoek de grenzen zien van de cognitieve psychologie en toont zij, door gebruikmaking van de cognitieve methode zien, hoe sociale cognitie verschilt van gewone cognitie. Vaker echter heeft sociaal cognitief onderzoek een hoog “Kijk mama, zonder handen karakter”: Vaak is het niet meer dan een sexy, sociaal psychologische demonstratie van een algemeen, cognitief fenomeen.

Onderzoek naar cognitie is dan niet een middel om de sociale psychologie van het alledaagse leven te doorgronden, maar een doel op zich. De methode is tot kunst verheven en de manier waarop wint het van de vraag waarom. Zulk toegepast cognitief onderzoek is nog het beste te vergelijken met het academistische Revisorproza (denk aan Frans Kellendonk, Doeschka Meijsing, Nicolaas Matsier) uit de jaren 70, 80. Veel vorm, weinig vent. Veel aandacht voor het schrijven zelf, minder voor het verhaal. Veel zware, precieze modellen, weinig gevoel voor de lichtheid van het alledaagse.

Dat sociaal psychologen af en toe eens uitbundig vrijen met spannende cognitieve methoden, niet uit liefde, maar puur om de sex, illustreert dat kunstmatigheid altijd op de loer ligt wanneer men graag precies en zorgvuldig wil zijn. Kunstmatigheid is de gekloonde –en iets minder goed gelukte-- tweelingbroer van precisie. Ze horen bij elkaar. Kunstmatigheid is een noodzakelijk kwaad voor wetenschappelijk, toetsend, psychologisch onderzoek. Beschrijvend veldonderzoek biedt geen oplossing. Wie het laboratorium uit rent op zoek naar een “echte”, niet-artificiële psychologie --de paden op, de lanen in-- komt bedrogen uit. Je kunt observeren, vragen stellen, metingen doen en rapportages maken, maar die resultaten zijn niet meer dan geschiedschrijvende momentopnamen, wanneer de structuur van de onderlinge relaties tussen tijd, plaats, en stimuli niet experimenteel is getoetst. Precisie en kunstmatigheid gaan dus per definitie hand in hand.

Iets dergelijks geldt voor dat andere aspect van de sociale psychologie dat haar een koninklijk karakter geeft: Aandacht voor het alledaagse. Critici verzochten nogal

eens dat met haar aandacht voor het leven van alledag, de sociale psychologie te veel kijkt naar specifieke, kleine deelproblemen. Sociaal psychologisch onderzoek, zo luidt een veelgehoorde klacht, is te kleinschalig. Sociaal psychologen bestuderen sociale fenomenen, maar zij kennen geen overkoepelende theorie. Sociaal psychologen doen onderzoek naar agressie, altruïsme, stereotypering, emoties, zelfwaardering. Sociaal psychologen verklaren *diffuse verantwoordelijkheid* (Hoe komt het toch dat als je in het water ligt en help roept, je meteen hulp krijgt als er een iemand aan de kant staat, terwijl dit veel langer duurt wanneer er meerdere mensen staan te kijken?), ze weten de ins en outs van *cognitieve dissonantie* (Je weet dat roken slecht voor je is, je wilt niet dood, en toch steek je weer een sigaret op). Sociaal psychologen verklaren het *outgroup heterogeniteits-, ingroup homogeniteitseffect* (waarom lijken alle jappers toch zo op elkaar, terwijl mijn broer en ik toch heel erg verschillend zijn?), ze kennen de determinanten van de *fundamentele attributiefout* (Mensen verklaren het gedrag van anderen het liefst in termen van persoonlijkheidsfactoren, zelfs als zonneklaar is dat gedrag onder zware situationele druk is ontstaan).

En al deze fenomenen kennen hun eigen theorieën en modellen. Er is een diffuse verantwoordelijkheid theorie, een cognitieve dissonantietheorie, er zijn intergroeps en attributie theorieën. Is deze theoretische diversiteit erg? Nee.

Ik geloof dat we het gebrek aan grote theorieën in de sociale psychologie moeten toejuichen. Het alledaagse leven is niet te vangen in grootse, meeslepende modellen. Met aandacht voor precisie en alledaagsheid komt een behoefte aan *mid range* in plaats van *grand theories*. Freud en zelfs de steeds populairder wordende Darwin hebben nooit een voet aan de grond gekregen in de sociale psychologie. Niet omdat ze niet gelijk hadden, ze hebben ontzettend gelijk! Natuurlijk is de mens soms een speelbal van dood- en levensdriften, van ons *id* en ons *superego*, natuurlijk zijn we hier op aarde om ons voort te planten en onze genen de wijde wereld in te schieten. Maar dit zegt zo weinig over concreet, sociaal gedrag. Wat heeft Freud te zeggen over de fundamentele attributiefout, dat we denken dat mensen zijn wat ze doen? Wat leert Darwin ons over diffuse verantwoordelijkheid, dat we niet optreden, niet ingrijpen wanneer we met velen zijn?

Natuurlijk, verstokte Freudianen en Darwinisten kunnen vast wel iets bedenken. Een evolutionair psycholoog zegt dan: De fundamentele attributie fout is zo robuust omdat dit fenomeen overlevingswaarde heeft: Als mensen iets gemeens doen, kun je er maar beter van uit gaan dat dat niet door de situatie komt en dat zij van nature gemeen zijn. Dan blijf je bij ze uit de buurt en blijf je in leven. En een neofreudiaan zou kunnen zeggen: Diffuse verantwoordelijkheid is het gevolg van de heimelijk wens naar controle en macht, ontstaan in de anale fase: Niet ingrijpen is een uiting van macht. Het laten zien van macht is alleen zinvol als er anderen bij zijn. Daarom, zou Freud kunnen zeggen, doen wij niets als Joes Kloppenburg of Meindert Tjoelker in elkaar worden geslagen.

Tjaa, dat zou kunnen. Maar behalve dat deze Freudiaanse en Darwinistische ideeën niet of nauwelijks falsifieerbaar zijn, analyseren ze sociaal gedrag op een algemeen, weinig specifiek niveau. Daarmee veronderstellen ze wetmatigheden die er niet zijn. Immers, wat sociaal psychologische fenomenen zo fascinerend maakt is hun voorwaardelijkheid.

Dat wil zeggen, er zijn situaties waarin diffuse verantwoordelijkheid wordt *doorbroken* (Bijvoorbeeld wanneer het slachtoffer niet alleen help roept, maar daarbij een specifiek iemand in het publiek aankijkt. Dan, zo blijkt uit onderzoek, spring je wel het water in). Er zijn gevallen waarin de fundamentele attributie fout *niet* optreedt (Bijvoorbeeld wanneer het onwenselijk gedrag van je zelf betreft: Dat verklaar je zelden in termen van je persoonlijkheid. Als je een 10 haalt voor een moeilijk tentamen is dat omdat je slim bent. Je bent wat je doet, nietwaar. Maar, als je een 4 haalt gaat die vlieger opeens niet meer op. Dan komt het door het tentamen, of door het weer, of door liefdesverdriet).

Dergelijke uitzonderingen maken de sociale psychologie moeilijk toegankelijk en slecht begaanbaar terrein voor grote, allesoverkoepelende theorieën. De alledaagsheid van sociaal psychologische fenomenen wordt het beste benaderd met *mid range* theorieën. De sociale psychologie is op haar best wanneer zij de sociale werkelijkheid niet lichter of zwaarder voorstelt dan zij is, wanneer zij op haar hurken zittend, sociale fenomenen beschrijft, verklaart en voorspelt. Niet groots en meeslepend, maar gewoon en bescheiden. Niet klein en microscopisch, maar alledaags en fenomenologisch.

Zo beschouwd bevindt de sociale psychologie niet alleen wat betreft onderwerpkeuze (het alledaagse) en methodologie (het precieze), maar ook qua verklaringsniveau op het snijvlak van de gedrags- en maatschappijwetenschappen. In de maatschappijwetenschappen stelt men grote vragen, maar van een duidelijk antwoord is het nog niet gekomen. In de gedragswetenschappen vindt men wel antwoorden, maar daar zijn de vragen zo heel erg klein. De sociale psychologie stelt geen grote, geen kleine, maar alledaagse vragen. En vindt soms een antwoord.

Zo bezien is het sociaal psychologische verklaringsniveau in de hiërarchie van verklaringsniveaus wellicht het meest natuurlijke. Net zoals we een merel het liefst een merel noemen, en niet een *turdus merula*, een vogel, of een dier, of een levend wezen. Net zoals we een appel, meestal een appel noemen, en niet fruit, of voedsel. Zo beschrijft de sociale psychologie de sociale werkelijkheid op een relatief natuurlijk, basaal niveau. Meso-vragen, meso-antwoorden.

Ons brein kent zijn beperkingen. Het is onmogelijk om iedereen als individu te zien. Stereotypen geven structuur en overzicht. Daarom stereotyperen we *vaak* maar niet *altijd*. Dat wil zeggen, we stereotyperen vooral, zo blijkt uit onderzoek, als we moe of gestresst zijn of als we het heel druk hebben. Maar stereotyperen is ook een kwestie van *willen*. We stereotyperen vaak, maar niet altijd. Dat wil zeggen, vooral als we boos of gefrustreerd zijn of als we ons bedreigd voelen, gebruiken we negatieve stereotypen. Dit helpt ons om ons geknakte ego wat op te vijzelen. Uit onderzoek blijkt dat wanneer je mensen negatieve feedback geeft ze zich rot en dom voelen, maar dat dit minder het geval is wanneer je mensen na die negatieve feedback de kans geeft om te stereotyperen. Dus wanneer je Tjerk Typstra uit Leeuwarden vertelt dat hij slecht gescoord heeft op een test, zakt zijn gevoel voor eigenwaarde. Vraag je hem echter ook een foto van een overdreven hippe Westerling (100% Isis) te beoordelen, dan verlaat hij fluitend de onderzoeksruijme. Ook al doet dat plaatje van die westerling natuurlijk niets af aan de negatieve feedback. Stereotypering lucht op. Sterker nog, het gebruik van stereotypen en vooroordelen geeft mensen een minder slecht gevoel over zichzelf.

De alledaagsheid van de sociale psychologie maakt haar een psychologie van mitsen en maren, van uitzonderingen en randvoorwaarden. Mensen stereotyperen niet

altijd, dat doen ze soms, en niet iedereen doet het op dezelfde manier. Deze ondraaglijke alledaagsheid van de sociale psychologie stijgt soms tot aan de lippen. Dan snakt men naar adem, hekelt men het fenomenologische verklaringsniveau, en bedenkt men een grote, meeslepende, allesverklarende theorie; het liefst geformuleerd in pakkende frasen: 99.4 % van het sociaal gedrag is automatisch! Er zijn zes universele emoties!

Een recente poging om uit het alledaags verklaringsniveau te ontsnappen is *Terror Management Theory*. Deze theorie stelt dat doodsangst de belangrijkste drijfveer is achter al het menselijke gedrag. Mensen hebben religie, cultuur, emoties, een positief zelfbeeld, stereotypen, vooroordelen en vijandbeelden om hun doodsangst te beteugelen. Maar ook deze theorie kent alweer allerhande amendementen. Onderzoek laat zien dat in sommige gevallen de behoefte om bij anderen te horen of een hekel aan vaagheid en onzekerheid belangrijker drijfveren zijn voor gedrag dan doodsangst. Het vaststellen van de fundamentele, allesoverkoepelende drijfveer is een hachelijke zo niet onmogelijke zaak. Zinvoller lijkt het om na te gaan in welke *specifieke* situaties welke concrete angsten en behoeften een dominante rol spelen. Om vervolgens te bestuderen in hoeverre de effecten van die angsten en doelen van elkaar verschillen

De alledaagsheid van de sociale psychologie maakt haar een psychologie van mitsen en maren, van uitzonderingen en randvoorwaarden. Dit verklaart waarom in ons vak het grote, tot de verbeelding sprekende, gebaar meestal onmiddellijk wordt opgetuigd met uitzonderingen. Het verklaart ook het succes van *contextuele* theorieën, van “aan de ene kant, aan de andere kant” modellen die specificeren in *welke* situaties, onder *welke* condities bepaalde effecten optreden. Sociale psychologie’s beste export-producten zijn theorieën en modellen waarin *specificiteit* een grote rol speelt.

Een goed voorbeeld is Ajzen en Fishbein’s *theory of reasoned action*.

Ajzen en Fishbein stellen dat psychologische constructen zoals disposities, attitudes en intenties gedrag het beste voorspellen wanneer deze constructen verwijzen naar hetzelfde gedrag qua tijd, plaats, en context. Daarom, zo stellen Ajzen en Fishbein -- en de duizenden, succesvolle toepassingen van hun werk in de marketing, organisatiekunde en survey-industrie-- daarom is de correlatie vaak zo laag tussen non-specifieke attitudes (“Houdt U van klassieke muziek?”) en daadwerkelijke gedrag

(“Welke van deze 10 cd’s kiest U?”). Als je specifiek sociaal gedrag wilt voorspellen moet je specifieke voorkeuren, gevoelens, gedachten meten. Of iemand van bier houdt zegt niets over de vraag of hij Heineken bier koopt (en niet Dommelsch) in de supermarkt (en niet op een receptie) op zaterdag (en niet midden in de week, op een dinsdag).

Een ander voorbeeld van het specificiteitprincipe, van het succes van aan-de-ene-kant, aan-de-andere-kant theorieën is het Petty en Cacioppo’s *elaboration likelihood* model. Petty en Cacioppo tonen aan dat het effect van beïnvloedingspogingen (denk aan propaganda, reclame, voorlichting, kassakoopjes) ook een kwestie is van soms zus, soms zo. Wanneer mensen zeer gemotiveerd zijn en er eens goed de tijd voor nemen, spelen inhoudelijke argumenten een belangrijke rol (“Ik koop deze computer want hij is goed en niet duur”). Is motivatie laag en wordt informatie oppervlakkig verwerkt, dan spelen niet-inhoudelijke zaken een grotere rol. (“Ik koop deze computer want Katja Schuurman heeft hem ook”). Het effect van informatie op ons denken en doen is dus kwestie van soms-zus, soms-zo: afhankelijk van wat wij willen en wat wij kunnen.

Mijn eigen onderzoek heeft de afgelopen jaren ook in het teken gestaan van het specificiteitprincipe, van een aan-de-ene-kant, aan-de-andere-kant model. In dat onderzoek bestudeer ik de automatische invloed van irrelevante informatie op ons denken en doen. Mensen leven in de veronderstelling dat de indruk die zij vormen van andere personen vooral gebaseerd is op de eigenschappen en het gedrag van die mensen. Ook denken wij dat ons zelfbeeld vooral gebaseerd is op onze eigen eigenschappen, op ons eigen gedrag. Niets is minder waar. Hoe wij onszelf en anderen zien is grotendeels beïnvloed door vluchtige aspecten van de situatie. Wij vinden onszelf intelligenter wanneer de zon schijnt, wij voelen ons gelukkiger wanneer we net gegeten hebben. We vinden anderen aardiger als we net een goede film gezien hebben of als we net een puzzel hebben opgelost waar voornamelijk positieve woorden in voorkomen. En van al die effecten zijn we ons niet bewust. Maar, positieve informatie en leuke situaties resulteren niet altijd in positiviteit. Soms heeft positieve informatie positieve effecten, soms negatieve.

In mijn onderzoek heb ik geprobeerd dit “soms” te definiëren. Keer op keer bleek dat de vraag of informatie abstract danwel concreet is een grote rol speelt in de invloed

op denken en doen. Als informatie abstract is, is het effect assimilatie. Als informatie iets distinctiefs is, is het effect contrast. Dus, wanneer U de abstracte categorie *intelligent* subtiel is geactiveerd (bijvoorbeeld door een korte, onherkenbare flits van het woord “slim” op een computerscherm), wanneer intelligentie is geactiveerd kleurt dat Uw wereldbeeld en zult U anderen als intelligenter beoordelen dan wanneer U denkt aan *dom*. Is het echter niet een abstract begrip maar de naam van een concreet, intelligent iemand, bijvoorbeeld *Einstein*, die wordt geflitst, dan ontstaat een contrast effect.

Uit onderzoek naar dit effect op gedrag blijkt dat wanneer mensen denken aan de abstracte categorie professoren, ze meer *trivial pursuit* vragen goed kunnen beantwoorden dan wanneer ze aan secretaresses denken. Denken aan Einstein in plaats van Claudia Schiffer maakt mensen juist dommer.

Zo ook leidt denken aan ouderen tot met die categorie geassocieerd gedrag. Mensen gaan langzamer lopen en scoren slechter op geheugentests. Denken aan een icoon van de ouderdom, bijvoorbeeld Prinses Juliana (een 80 plusser), versnelt de loopppas en verbetert het geheugen. Hoe contextuele informatie ons beïnvloedt hangt dus af van de abstractie van die informatie. *Abstracte* informatie leidt tot *assimilatie* (ouderen, langzaam), *Concrete* informatie leidt tot *contrast* (Juliana, snel). AA, CC, AA, CC, zoals sommige van mijn vrienden dit onderzoek typeren.

Mijn eigen onderzoek, alsmede de succesvolle modellen van Ajzen en Fishbein, Petty en Cacioppo, toont de importantie van het specificiteitprincipe in de sociale psychologie. Met het volgen van dit specificiteitprincipe vermijdt de sociale psychologie de valkuil van De Grote Theorie, Het Allesoverkoepelende Model. Met het specificiteitprincipe neemt de sociale psychologie de alledaagsheid van haar onderzoeksdomein serieus. In het leven van alledag is er geen altijd of nooit.

De mitsen en maren, de uitzonderingen en voorwaarden, van succesvolle, alledaagse sociaal psychologische modellen zijn echter meer dan variaties op het postmodernistische thema “Het kan vriezen, het kan dooien. Alles is relatief.” De sociale psychologie is dergelijk abject postmodernisme voorbij. Het is een empirische, experimentele, cognitieve wetenschap waar het draait om het definiëren en specificeren van de mitsen en de maren.

De sociale psychologie is op haar best wanneer zij het relativistische soms-zus en soms-zo in een specifiek wanneer en wie. Dan immers, vormen de twee symbolen van de moderne sociale psychologie, het scheermes van de precisie en het fototoestel van de alledaagsheid, een perfect paar en maakt de sociale psychologie haar koninklijke rol waar.

De komende jaren zal het specificiteitsprincipe het uitgangspunt vormen van mijn onderzoek naar de determinanten en specifieke structuur van affectieve processen, dat wil zeggen, naar de specifieke structuur van onze gevoelens, emoties, en verdedigingsmechanismen. Dit onderzoek zal zich dus richten op het zichtbaar maken van onze gevoelens.

De krekkel was zo nieuwsgierig naar wat hij nu eigenlijk voelde, ergens binnen in zich, dat hij zich binnenstebuiten keerde om daar achter te komen.

Het was aan de rand van het bos, vroeg in de ochtend. De lijster werd juist wakker en wist niet goed of hij nog droomde, en de leuwerik viel bijna uit de lucht van verbazing, want daar, in het natte gras, in de milde ochtendzon, onder veel gehijg en getsjirp, duwde de krekkel zijn binnenste naar buiten terwijl zijn buitenste naar binnen verdween.

De lijster vloog naar beneden en even later kwam ook de mier uit het struikgewas te voorschijn, waar hij naar zoethout had gezocht.

'Hoe bestaat het,' zei de mier.

'Hallo!' Plotseling hoorden zij heel zacht van binnen uit de binnenstebuiten gekeerde krekkel een stem.

'Ben jij dat, krekkel?' vroeg de mier.

'Ja,' zei de stem.

'Wat doe je daar?'

'Kunnen jullie mijn gevoel zien?'

Je gevoel?'

'Ja, jullie weten toch wel wat gevoel is ... ? Het moet daar zitten.'

'Zie jij wat?' vroeg de mier aan de lijster.

'Nee,' zei de lijster. 'Waar moet ik op letten?'

'En mijn gedachten?' vroeg de gesmoorde stem.

Weer bekeken de mier en de lijster de binnenstebuiten krekkel, haalden hun schouders op en zeiden: 'Nee.'

'O,' zei de stem. 'Wat zien jullie dan wel?'

'Ja,' zei de mier. 'Hoe moet ik dat zeggen. Het lijkt nergens op.'

(...)

De krekkel vroeg nog een keer of ze heel goed wilden kijken of ze zijn gevoel zagen en ook bepaalde gedachten die hij soms zo maar tegen zijn zin had. Maar zij zagen niets. Toen keerde de krekkel zich met veel gekraak en rumoer weer buitenstebinnen. De mier en de lijster hielpen hem met trekken en duwen.

'En toch,' zei de krekkel, toen hij weer in het gras stond, zijn binnenste binnen en zijn buitenste buiten, 'toch hadden jullie mijn gevoel moeten zien. Want nu zit het weer hier.' Hij tikte op zijn borst. 'Hier.'

De lijster groette de beide anderen en vloog weg, terwijl de mier de krekkel meenam naar een geheimzinnige plek onder de eik waar een potje zachte harshoning stond, dat de mier daar verborgen had voor een zeer speciale gelegenheid.

'Vreemd, hè, mier,' zei de krekkel, terwijl hij een grote hap nam. De mier knikte.

Ik denk altijd dat mijn gevoel rood is,' zei de krekkel, 'lichtrood'.

Dat denk ik. Maar ik zou dat zó graag eens zeker willen weten. Jammer dat jullie het niet konden vinden.'

De mier knikte en nam nog wat honing.

Het gevoel zichtbaar maken, het is nogal ambitieus. Zelfs daadwerkelijk het binnenstebuiten keren is geen oplossing, zo suggereert Toon Tellegen in zijn Verhaal van de krekkel en de mier. Mijn onderzoek is dan ook noodzakelijkerwijs wat bescheidener van opzet. Het uitgangspunt is dat affect een zeer belangrijke rol speelt in ons mentale en sociale leven, in wat wij denken en in wat wij doen. Of een stimulus positief of negatief is of iets of iemand ons een positief gevoel geeft of een negatief gevoel, is een sturende kracht in wat we doen, wat we onthouden en vergeten en of we toenadering zoeken of afstand nemen. Affect geeft onze gedachten betekenis en geeft onze acties richting.

Zonder affect, zonder gevoel, zonder emotie, is er geen leven. Immers zonder affect zijn er geen gevoelens, hebben wij geen voorkeuren, zijn er geen emoties en is er geen vriendschap, geen solidariteit, geen liefde, geen haat, geen sex, geen voortplanting, dus geen leven.

Maar is affect genoeg? Nee, zegt het specificiteitsprincipe. Of iets positief of negatief is zegt niet wat het is, wie het is, of wanneer het is. Zulke contextuele aspecten zullen echter ook de inhoud van affectieve reacties bepalen. Het is dan ook opmerkelijk dat veel onderzoek naar de onbewuste antecedenten en de automatische consequenties van affect zich louter richt op de *valentie* van gevoelens en emoties, op "positief versus negatief" en niet of nauwelijks aandacht heeft voor meer descriptieve, specifieke aspecten. Het ligt immers voor de hand om aan te nemen dat dergelijke aspecten een grote rol spelen in wat wij voelen en wat wij doen.

Mensen worden overspoeld door een grote hoeveelheid complexe, affectieve stimuli, waarop zij snel, adequaat, en flexibel op moeten kunnen reageren. Flexibiliteit wordt niet bereikt door een zwart-witte positieve-negatieve kijk op de wereld. Om een voorbeeld te geven: Om snel en adequaat te reageren op iemand die je angstig aankijkt is het niet alleen belangrijk om snel de globale valentie van die gezichtsuitdrukking te herkennen (negatief), ook moet je snel specifieke, descriptieve aspecten kunnen oppikken. Angst is immer iets anders dan walging, verdriet, of boosheid. En een angstig kijkend kind vraagt om een andere reactie dan een angstig kijkende tijger.

Met andere woorden, de overlevingswaarde van specifieke, descriptieve, contextuele informatie (Is dit een tijger of mijn dochter?) doet vaak niet onder voor de overlevingswaarde van globale affectieve informatie (Is dit iets positiefs of negatiefs?).

Contextuele, descriptieve informatie geeft affectieve reacties hun specifieke, flexibele karakter. Maar hoe precies? En in welke mate? Wat bepaalt *welke* descriptieve aspecten een rol spelen in onze affectieve reacties? En *wanneer* spelen die aspecten een rol? Onmiddellijk, onbewust, na een milliseconde of twee? Of veel later, en alleen als mensen dat willen?

De komende jaren gaan we aan de slag met het in kaart brengen van de specificiteit van belangrijke, alledaagse sociaal psychologische fenomenen waarin affect een grote rol speelt, zoals emoties, stereotypering en zelf- en groepswaarderingen.

Aan de slag. Met een afkeer van het allesverklarende, het overkoepelende uitgangspunt, met een liefdevolle omarming van het specifieke, het kleinschalige perspectief. Aan het werk. Met scheermes en fototoestel, met extra aandacht voor het precieze, met oog en oor voor het alledaagse. Verwachtingsvol aan zet. Als het koninklijke midden tussen de gedrags- en maatschappijwetenschappen.

Zo.

U zult wel denken (Ja, ik *zie* U denken. Ik ben namelijk psycholoog ...). Waar haalt ie het vandaan! Welnu, dat zit zo. Er zijn nogal wat medeplichtigen.

Laat ik ergens in het midden beginnen.

Dankwoorden

Het is vandaag de tweede dinsdag in september. De koningin is aan zet. Morgen bezoekt Prins Willem Alexander met zijn Maxima deze aula en discussieert hij over onderwijs en beleid. Volgende week is het de derde dinsdag in september. Dan houdt Willem Alexanders moeder, de koningin, haar troonrede. In mijn dromen gaat dat zo:

Leden van de Staten Generaal,

Aan het begin van deze 21ste eeuw beleeft ons land een periode van economische voorspoed. Vanuit de voorspoed van nu werken wij aan de welvaart en het welzijn van morgen. Voor een sterke en solidaire samenleving die in staat is antwoord te geven op de uitdagingen die voor ons liggen, zijn omvangrijke investeringen nodig. De gunstige budgettaire situatie biedt de regering ruimte om het wetenschappelijke onderzoek in Nederland een financiële impuls te geven. In het bijzonder de sociale psychologie zal extra middelen krijgen. Recente onderzoeksvisitaties hebben onomstotelijke aangetoond dat het Nederlandse sociaal psychologische onderzoek tot het beste ter wereld behoort.

De sociale psychologie is met haar precieze bestudering van het alledaagse een centrale en onmisbare speler in het wetenschapsveld.

Het is maar een droom.

Toch ga ik extra goed luisteren, volgende week.

Ik heb gezegd.

Relevante literatuur

Over de cognitieve revolutie

- Baars, B.J., (1986). *The cognitive revolution in psychology*. New York: Guilford.
- Gardner, H. (1987). *The mind's new science*. New York: Basic Books.
- Bruner, J. (1983). *In search of mind: Essays in autobiography*. New York: Harper & Row.

Chomsky

- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. Den Haag: Morton.
- Chomsky, N. (1959). A review of B.F. Skinner's Verbal Behavior. *Language*, 35, 26-58.

Simon

- Simon, H.A. (1979). Rational decision making in business organizations. *American Economic Review*, 69, 493-513.
- Simon, H.A., & Newell, A. (1958). Simulation of cognitive processes: A report on the Summer Research Training Institute, 1958. *Social Science Research Council Items*, 12, 37-40.

Miller

- Miller, G.A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review*, 63, 81-97.
- Miller, G.A. (1962). *Psychology: The science of mental life*. New York: Hutchinson.

Over de geschiedenis van de sociale psychologie

- Collier, G., Minton, H.L., Reynolds, G. (1991). *Currents of thought in American social psychology*. New York: Oxford University Press.
- Fiske, S.T. (1992). Thinking is for doing: Portraits of social cognition from Daguerreotype to laserphoto. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 877-889

Leahey, T.H. (2000). *A history of psychology: main currents in psychological thought*. London: Prentice Hall International.

Patnoe, S. (1988). *A narrative history of experimental social psychology: The Lewin tradition*. New York: Springer Verlag.

Over het unieke karakter van de sociale psychologie

Aronson, E. (1977). Research in social psychology as a leap of faith. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 3, 190-195.

Griffin, D.W., & Ross, L. (1991). Subjective construal, social inference, and human understanding. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 24, pp. 319-359). San Diego, CA: Academic Press.

Ross, L., & Nisbett, R.E. (1991). *The person and the situation: Perspectives of social psychology*. New York: McGraw-Hill.

Over niveaus van verklaren

Gardner, W.L., & Cacioppo, J.T. (1997). Automaticity and social behavior: A model, a marriage, and a merger. In R.S. Wyer (Ed.), *Advances in Social Cognition* (Vol. 10, pp. 133-142). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Higgins, E. T. (1992). Increasingly complex but less interesting articles: Scientific progress or regulatory problem. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 489-492.

Kruglanski, A.W. (2001). That “vision thing”: The state of theory in social and personality psychology at the edge of the new millennium. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 871-875.

Pelham, B.W. (1999). *Conducting experiments in psychology: Measuring the weight of smoke*. Pacific Grove: Brooks/Cole.

Skinner, Q. (1962/1991) (Ed.). *The return of grand theory in the human sciences*. New York: Cambridge University Press.

Stapel, D.A. (2000). Moving from fads and fashions to integration: Illustrations from knowledge accessibility research. *European Bulletin of Social Psychology*, 12, 4-27.

Over natuurlijke categorieën

- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mervis, C.B., & Rosch, E. (1981). Categorization of natural objects. *Annual Review of Psychology*, 32, 89-115.

Over het belang van specificiteit

- Robinson, M.D. (1996). Running from William James' bear : A review of preattentive mechanisms and their contribution to emotional experience. *Cognition & Emotion*, 12, 667-696.
- Scherer, K.R. (1984). On the nature and function of emotion: A component process approach. In K.R. Scherer & P. Ekman (Eds.), *Approaches to emotion* (pp. 293-318). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Stapel, D.A., & Koomen, W. (2000). How far do we go beyond the information given? The impact of knowledge activation on interpretation and inference. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 19-37.
- Stapel, D.A., & Koomen, W. (2001). When we wonder what it all means: Interpretation goals facilitate accessibility and stereotyping effects. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 915-929.
- Stapel, D.A., Koomen, W., & Ruijs, K. (2001). The effects of diffuse and distinct affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, in press.

Over cognitieve dissonantie

- Harmon-Jones, E., Mills, J. (1999) (Eds.). *Cognitive dissonance: Progress on a pivotal theory in social psychology*. Washington, DC: APA.

Over de fundamentele attributie fout

Gilbert, D.T. (1989). Thinking lightly about others: Automatic components of the social inference process. In J.S. Uleman & J.A. Bargh (Eds.), *Unintended thought* (pp. 189-211). New York: Guilford Press.

Over diffuse verantwoordelijkheid

Latane, B., & Darley, B. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* Englewood, Cliffs: Prentice Hall.

Over in-group homogeneity, outgroup heterogeneity

Linville, P.W., Discher, G., & Salovey, P. (1989). Perceived distributions of characteristics of in-group and out-group members: Empirical evidence and a computer simulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 165-188.

Over Terror Management Theory

Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106, 835-845.

Over The theory of reasoned action

Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Over The Elaboration Likelihood Model

Petty, R.E., & Cacioppo, J.T. (1986). *Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change*. New York: Springer-Verlag.

Over AA-CC

Stapel, D.A., & Koomen, W. (2001). Let's not forget the past when we go to the future: On our knowledge of knowledge accessibility effects. In G. Moskowitz (Ed.).

Cognitive social psychology: The Princeton symposium on the legacy and future of social cognition. 229-246. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Stapel, D.A., & Koomen, W. (2001). I, we, and the effects of others on me: How self-construal moderates social comparison effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 766–781.

Over hete cognitie

Stapel, D.A. (2001). *Making sense of hot cognition: A functionalist perspective on the role of description in affective processing.* NWO Pionier aanvraag. August 2001, Rijksuniversiteit Groningen.

Gebruikte webzijdes

Sociale psychologie:

www.socialpsychology.org

Nobelprijzen:

www.nobel.se

Freud en psychologie:

freud.t0.or.at/freud/home-e.htm

Darwin en psychologie:

homepage.psy.utexas.edu/homepage/DeptArea/IDEP/

Zinloos geweld:

www.pvda.nl/verkiezingen98/nieuws/1404kok.tpl

Passie en precisie, Vincent Icke:

www.nrc.nl

Vogelnamen:

home.pi.net/~vermeulwim/volledig.html

Troonrede:

www.rotterdamsdagblad.nl/prinsjesdag/

Rosetta:

www.rosetta.nl

www.stapel.rosetta.nl